

AZ ÖSSZETETT EMBER.

A z összetett ember nem én vagyok, de lehetnék én is.

Hogy mikor születtem, nem tudom. Lehet, hogy mikor az első durva követ szerszámnak használtam, mikor először adtam tovább szóval gondolatomat, mikor a barlang falára az első bölényt lerajzoltam, mikor először borzadtam össze a megszűnés gondolatára, mikor az első csatornát építettem, vagy mikor először vert bennem gyökeret az örök kétkedés szelleme. Lehet, hogy előbb, lehet, hogy később, nem tudhatom. De vagyok és úgy érzem, hogy időtlen-idők óta vagyok és maradok mindaddig, míg életem célja nem önmagamban rejlik, hanem a sarkamat taposó nemzedékek végtelen sorozatában.

Évezredek óta gyűjtöm és raktározom magamban a tapasztalatokat. Tudom, hogy a tél hideg, a tűz melegít, többemagammal erősebb vagyok, mint egyedül, de még sokkalta erősebb vagyok ha szolgálatomba állítom a természet erőit is. Írásban, templomok falán, sziklafeliratokon, pergamenttekerceken, könyvekben feljegyzem az eseményeket és akkumulátorok módjára összegyűjtöm a meglevő tudást; színek skálájában, szobrok plasztikájában, akkordok összecsengésében megkötöm az elfutó szépet és hordozom magamban minden szépet, jönnek és igaznak szülőjét, az *örök gondolatot*. Itt élek ezen a földön. Nincs reményem, hogy elszabaduljak róla, de látom az idegen világokat és nem hiszem, hogy ez a századrangú sárgolyó legyen gondolkodó lények életének egyetlen hordozója. Keresek valamit, amit még nem találtam meg és lehet, hogy sohasem is fogok megtalálni.

Mert keresni akarok és hogy keresni tudjak, fanatikusan hiszek a gondolat abszolút szabadságában, melyet nem korlátozhatnak a múltból hozott dogmák, előítéletek és cenzorok plajbászai. Minden, ami szép, nagy és nemes ezen a világon, minden haladás és minden hajnalpirkadás a gondolat szabadságáért vívott küzdelem szülötte. És mégis életem nagy élményei közé tartozik, mikor egy szerzetesrend templomának esti félhomályában belém lüktetett a lehajtott fejek alázata és önmagukat megtagadó férfi-emberek porbahullása a nagy ismeretlen előtt, amelyet csak hódolat illet meg, de nem bírálát. A nappal munkája mellett, amely csak realitásokat ismer, hallom az est misztikus borongásának suttogó hangjait. Az élet pozitív meglátása mellett nem tudom könnycsepp nélkül a szememben hallgatni a *Gaudeamus*, vagy a zenélő órának a múltból átcsengő hangjait. Élem az élet drámáját, de lirája az, mely belekap szívem húrjaiba. Mikor amerikai életemet élem, a nappal irgalmat nem ismerő, kegyetlen munkája után estére megkövetelem magamnak a mozi mindig jól végződő, naiv romantikáját.

Ha nézem a nagyvárosok gép-civilizációjának lüktetését és belepepszdülök abba az emberáradatba, amely reggel és este villamo-

son, autobuszon, földalattin és földfelettin özönlik London és New-york szívébe, vagy vissza onnét, modern embernek, a huszadik század gyermekének tudom magamat. Lenyügöz a felhőkarcolók sorának látása, az esti fényreklámok tűzjátéka, vagy a Martin-kemencek izzón sístergő vastömege. Órákon át tudom elnézni, mikor a daruk nyögve, recsegve és kattogva emelik partra az oceánokat szántó kolosszusok méhének kincseit. És nincsen elevenebb, izgatóbb emlékem nekem, aki már megjártam egyéni életem útjának felét, mint mikor egy francia mérnök elsőnek repülte át az Angliát a kontinentstől elválasztó csatornát és új, szinte határtalan közlekedési lehetőségek perspektíváit vetítette elém. Értem és érzem mindezt: a gépet, gőzhajót, gőzmozdonyt, repülőgépet, bányát, vasbetont, rádiumot és rádiót, hisz modern ember vagyok. De hoztam magammal valamit a középkorból, beleérezem magamat a kis olasz városok kulturájába, Stratford romantikájába, Weimar lelkébe és bensőm az a küzdőtér, ahol a civilizáció és kultúra újra meg újra megvívják Sumérban és a Nilus partján kezdett örök harcukat.

A modern társadalomban, amelyben ezidőszert élek, érzem a vagyoneosztás nagy igazságtalanságait és a tömegek nyomorának sajnását. Érzem a tisztán a kereset elvére épített kapitalizmus sarkalatos tévedését. Nem azért élünk, hogy keressünk, hanem azért keresünk, hogy élhessünk. Hallom az éhség farkasának üvöltését a fényes nagyvárosokban, ahol csak egy ablaktábla választja el a hivalkodó gazdagságot a senyvedő szegénységtől. Látom a távol jövő ezüstös csillogásában a boldog államot, amelyet Platontól kezdve az emberiségnek oly sok ébren álmodója megálmodott. Megértem az elkeseredést, gyűlölködést, társadalmi harcot. Elfogadok mindent, ha egy kegyetlen törvényszerűség úgy rendel, hogy ezeken keresztül vezessen az emberi haladás nagy országútja. De visszarettenek, mikor pártprogramot akarnak csinálni abból, ami minden gondolkodó és érző ember vágyainak eredője, mikor egyesek ki akarják sajátítani maguknak a szociális gondolat jogát, vagy mikor az élet nagy valóságai előtt dogmatikusok módjára elavult elméletek értelmezésén folytatnak meddő vitatkozásokat.

Megértem az individualitás kifejlesztésének jogát, az akadályok elhárítását az egyéniség útjából, minden kényszerítő eszköz elvetését, egészen a szélső anarchiáig. Elvégre magamhoz állok legközelebb és van némi szépsége annak a kínai társadalomnak, amely a felső beavatkozás mértékét a minimumra tudta leszállítani. Igaz, annál jobban élvezi helyette a külső beavatkozások gyönyörűségeit. De épen azért tudom azt is, hogy kell egy összefogó, társadalmat acélezó és államot irányító akarat, melynek meg kell kötni a nem-nem lobbogó örök anarchiát. E kettősségen keresztül értem meg egyszerre Brutust és Julius Caesart, a condottieret és a *fejedelmet*, Luthert és Loyolát s azt a Napoleont, aki mindenét a forradalomra teszi fel; de mint néző felsőhaját az ostromlott Tuileriák előtt: „Adnák csak nekem a svájciakat meg az ágyúkat, hogy megmutassam, mit

kell ilyenkor csinálni!“ Megértem, hogy vannak esetek, mikor egy testben két lélek lakik.

Ha van politikai liberalizmus és konzervativizmus, bennem elmosódnak a határok. Az egyik küzd a felszabadításért, a másik gyűjti és csoportosítja a megtartó erőket. Taktikájuk ellenben furcsán kuszálja össze az elveket. Van eset, hogy a liberalizmus rendszabályoz és a konzervativizmus terjeszti ki a választójogot. Azok az elvek, melyek néhány évtizeddel embereket választottak el egymástól és generációkon át hagyományyszerűen determinálták egész családok politikai hovatartozandóságát, nem hatnak többé az élő valóság erejével. De az, amit a múlt század nagy liberális nekilendülése után ma a liberalizmus válságának neveznek, egyúttal az én válságom is, tekintet nélkül arra, hogy véletlenül milyen párthoz tartozom. Érzem, hogy a konzervativizmus önmagában nem lehet program, mert ha magára marad, reakció lesz belőle, de érzem azt is, hogy a liberalizmus, melynek egész gondolatvilága arra van beidegezve, hogy *mit nem akar*, önmagában nem lehet elég. Saját személyemből a nagy vonalakra kivetítve ez a parlamentek és pártok válsága. Kétkedés a parlamentarizmusban és csalódás a népképviselőkhöz, általános választójoghoz fűzött nagy reménységekben. A szüntelen át- meg átcsoportosulások, szétválások, összeolvadások mellett a parlamenti párt elveszti a múlt évtizedekben birt nagy jelentőségét. Politikai atomizálódás folyik az egész világon. A parlamentek vagy teljesen szétszakadozottak, vagy egy óriási szerkezet, amelyet pártnak már nem is lehet nevezni, egyesíti magában mindazokat a heterogén, egymással szemben álló, harcban álló elveket, melyek valaha a pártok programjának alapjait megadták. A régi értelemben vett pártok ideje lejárt. Túl a mai parlamentek látszólagos pártjain, túl a liberalizmuson és konzervativizmuson, túl a fascizmuson, túl mindenféle *izmusokon* és politikai gépezeteken pedig valaminek a körvonalai vetítődnek a kárpitra, amiről még nem tudom, hogy micsoda, érdekképviselőtek tanácsa-e, vagy kiválóságok és kiválogatottak zsürije, vagy pedig az emberiség közös, nagy lelke, amely mindannyiunkban működik.

És így vagyok az izgató, nagy problémák egész tömegével, melyek napról-napra elém merednek, hogy válaszoljak rájuk, hogy válaszoljunk rá valamennyien. Érzem, hogy igaza van a plebejusnak, aki több jogot követel magának, de tudom, hogy igazuk van azoknak is, akik már nemzedékekkel ezelőtt beérkeztek és a gyermekszobából hozták magukkal a vezetés hivatottságát. Ha a lovat és kutyát ki kell tényésztetni, az ember sem lehet három generáció előtt igazán gentleman. Hiszen a nemzet, a nép, a faj jogát a külön-élethez, különállóságának kidomborításához, de érzem, hogy működik bennem a közös nagy lélek, amely együttesen viszi az egész emberiséget előre. Megértem azt, akiben él az örökbéke ábrándja, de megértem azt is, aki hősi önfeláldozás képzetével, felvirágozott zászlók alatt vonul a világháborúba. Megértem azt, aki együttérez a bíborban született, szőkefürtös gyermek szomorú sorsával és megértem azt is, aki el

akarja háritani az apák bűnének ismétlődését a következő nemzedékekben. Megértem azt, akinek a legitimizmus adja meg az élete tartalmát, de megértem azt is, aki azt vallja, hogy minden legitimizmus egy korábbi állapot megváltoztatásával kezdődött. Ha minden hatalom Istentől való, semmiféle hatalomtól sem tagadhatom meg a felsőbb rendeltetés törvényszerűségét. A *beatus ille qui procul negotiis* váltakozik bennem a kalandorral, akit izgat, hogy mi van túl a nagy tengeren és a kéklő hegyek oromsorán, ahol a szivárvány hídja, a földről mennybe visz.

Ezen a világon minden relativ. Relativ a fény, a sebesség, az erő és relativ a gondolat és az igazság. Minden tézisnek meg van az antitézise és a relativitások, tézisek és antitézisek harcának színtere én vagyok. Csak a *lectores unius libri* állíthatják a szent együgyűség feltétlen biztosságával, hogy nekik mindenben igazuk van. Bennem ezerféle érzés, gondolat, hagyomány és tapasztalat találkozik és mindezeknek eredője az, amit énnek nevezünk.

De tudom-e, hogy mi az az én? Egyéniségem csak öntudatomban jelenik meg egység formájában és öntudatom az, ami kiemel a semmiből egy parányi lét tartamára. Ez az öntudat megszűnik, mi-helyt átléptem a fekete kapun, melynek csak az egyik oldalán van kilincs. Ennek az öntudatnak a meghatározása a legnehezebb, mert a meghatározás lehetősége önmagában rejlik. Öntudatom ezért nem tud megnyugtató választ adni énemnek kérdésére. Mi vagyok én? Atomoknak meghatározott csoportosulása vagyok-e, vagy független tőlük és több náluk valamivel? Ha atomok csoportosulása vagyok, miért csoportosultak az atomok és a bennük levő elektronok így és miért nem másként? Hol van az énemnek külső határa; ott-e, ahol testemnek látható felülete a külvilággal érintkezik, vagy hozzászámíthatom-e énemhez mindazt, ahova gondolatom elér és amit magába foglal? Hol van a felelet erre és a kérdések egész tömegére?

Mit tudom én, ki vagyok én? Életem podgyászában mit hurcolok magammal gyermekkorom emlékeiből, ifjúságom ábrándképeiből és meglett koromnak megmellestő küzdelmeiből? Ha reagálok a külső világ benyomásaira, ha beszélek, ha cselekvésre határozom el magamat, miféle rejtett mozgató erők játszadoznak énemnek ezerféle billentyűin? Mikor formába öntöm egy gondolatomat, melyik tanítóm szava, vagy az emberiségnek melyik örök tanítómestere szólal meg bennem? Ha cselekedtem, mi volt belőle a saját elhatározásom és mennyiben állottam a külső tényezők, a környezet és az események sodró hatása alatt? Tudhatom-e, hogy pillanatnyilag melyik békésen elhalt, harctéren elesett, vagy máglyán megégetett, elporlott ösömnek vére dolgozik bennem; tudhatom-e, mit hoztam magammal elmúlt századok ködös homályából?

Ez a bizonytalan körvonalú, ingadozó, töprenkedő valami vagyok én és ezek vagyunk évezredek óta valamennyien, akik az életben nemcsak az anyagi boldogulást és az érvényesülés külső formáit, hanem valami mélyebbet, lényegbe vágót keresünk. Függetleníteni akarjuk magunkat az egyoldalú befolyásoktól, hogy megtaláljuk az

igazságot. Ezért akarunk megérteni mindent és ezért kételkedünk mindenben. Az igazság keresése és a kétkedés ikertestvérei egymásnak. Előttünk lebeg Thackeray mondása, hogy több hit van a becsületes kételyben, mint az őszinteség nélküli hitvallásban.

Homo sum; humani nihil a me alienum puto. Én vagyok az összetett ember, a nagy Proteus. Sugártörő prizma vagyok, amely mindig ugyanaz marad, amint hogy a dolgok is ugyanazok, csak a meglátásuk az, ami a prizmán keresztül szüntelenül változik.

Én vagyok az összetett ember. Én az Örök Ember vagyok.

Tonelli Sándor.